

İNGİLİZ DİPLOMAT ARTHUR NICOLSON'UN RAPORUNDA RUS GENERAL KUROPATKİN'İN TÜRKİSTAN'DAN HİNDİSTAN'A UZANAN BÜYÜK İŞGAL PROJESİ (1886)

 Furkan KÜLÜNK*

ÖZET

19. yüzyılda İngiltere ve Çarlık Rusya, Asya'nın önemli noktalarından bir tanesi olan Türkistan'da bir nüfuz mücadelesi içerisine girmişlerdi. Bir yandan Rusya, Türkistan'ı işgal etmek için bölgeye seferler düzenlerken öte yandan İngiltere Rusların bu ilerleyişlerini durdurabilmek için bazı politikalar yürütmekteydi. Nitekim Türkistan'ın 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kademeli olarak işgal edilmesiyle Çarlık Rusya sınırlarının Afganistan'ın kuzeyine dek ulaşması İngiliz Hindistan'ı Hükümeti'nin birtakım tedbirler almasına neden olmuştu. Bu dönemde İngilizler Hindistan'ın güvenliğini sağlamaya çalışırken Ruslar da Hindistan'a ulaşabilmenin yollarını aramıştır. Bu yüzden iki devlet arasında bir tampon bölge olan Afganistan'ın coğrafi konumu oldukça önem arz etmiştir. Rus askerî makamları özellikle Afganistan toprakları üzerinden rotalar belirleyerek Hindistan'a en kısa yoldan ve zapt edebilecek güzergâhlar üzerinde çalışıyorlardı. Bu çalışma İngiliz diplomat Arthur Nicolson'un 1886 yılında Rus General Aleksey Nikolayevich Kuropatkin (1848-1925) tarafından hazırlanan Hindistan'ı işgal projesi ile ilgili raporunu ele almaktadır. Ayrıca bu işgal planı karşısında İngiliz Hindistan'ı Hükümeti'nin aldığı tedbirler bu makalenin konusunu teşkil etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Çarlık Rusya, İngiltere, Türkistan, Hindistan, Kuropatkin

Russian General Kuropatkin's Great Invasion Project from Turkestan to India as Reported by British Diplomat Arthur Nicolson (1886)

ABSTRACT

In the 19th century, Britain and Tsarist Russia were engaged in a struggle for influence in Turkestan, one of the most important parts of Asia. On the one hand, Russia was organizing expeditions to the region to occupy Turkestan, while on the other hand, Britain was conducting some policies to stop the Russian advances. As a matter of fact, the gradual occupation of Turkestan from the second half of the 19th century onwards and the expansion of Tsarist Russia's borders to the north of Afghanistan caused the Government of British India to take certain measures. During this period, while the British were trying to ensure the security of India, the Russians were also looking for ways to reach India. Therefore, the geographical location of Afghanistan, which was a buffer zone between the two states, was of great importance. The Russian military authorities were working on the shortest and most easily conquered routes to India, especially by determining routes through Afghanistan. This study deals with the 1886 report of the British diplomat Arthur Nicolson on the project of invasion of India prepared by the Russian General Alexei Nikolayevich Kuropatkin (1848-1925). In addition, the measures taken by the Government of British India against this invasion plan constitute the subject of this article.

Key Words: Tsarist Russia, England, Turkestan, India, Kuropatkin

---

* Dr. Öğr. Üyesi, Düzce Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Düzce / TÜRKİYE, furkankulunk@duzce.edu.tr

Araştırma Makalesi / Research Article

Atf / Cite as: Külünk, F. (2023). İngiliz diplomat Arthur Nicolson'un raporunda Rus General Kuropatkin'in Türkistan'dan Hindistan'a uzanan büyük işgal projesi. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24(45), 629-645. <https://dx.doi.org/10.21550/sosbilder.1293449>

Gönderim Tarihi / Sending Date: 6 Mayıs / May 2023

Kabul Tarihi / Acceptance Date: 9 Haziran / June 2023

Giriş

Çarlık Rusya 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Türkistan'da geniş bir sahayı işgal ederek İngiliz Hindistan'ı ile arasında tampon bölge olarak duran Afganistan topraklarının kuzey sınırlarına erişmişti (Johnson, 2003: 698). Ruslar Afganistan'ın kuzey kesiminin doğudan batısına uzanan Türkistan hanlıkları üzerinde hâkimiyet kurdular. Hokand Hanlığı (1710-1876) topraklarında yer alan Siriderya üzerindeki Akmescit Kalesi (1853), Buhara Hanlığı (1500-1920) topraklarında yer alan Taşkent (1865), Semerkand (1868), Hive Hanlığı (1873) ve Afganistan'ın kuzeybatısında kalan Göktepe ve Aşkabad (1881) ve son olarak Merv (1884) ve Murgab'ı (1885) ilhak ettiler (Saray, 1987: 349-352). Rusların sınırlarının Afganistan'ın kuzey sınırlarına dayanması İngilizleri yakından ilgilendiriyordu. 1858 yılında Bâbürlü İmparatorluğu'nun (1526-1858) yıkılmasının ardından Hindistan'da egemen güç hâline gelen İngilizler açısından Afgan Emirliği topraklarının (özellikle kuzey kesimleri) Rus işgale açık hâle gelmesi İngiliz Hindistan'ının güvenliği sorununu doğurmuştu (Edwardes, 1963: 182). Ayrıca İngiltere ve Rusya'nın Afganistan üzerinde politik çıkarları olması Afgan emirlerini de diplomatik baskıya maruz bırakmaktaydı.

19. yüzyılın ikinci yarısından sonra Rusların Afganistan'ın kuzeyini çevreledikleri ve hanlıklar üzerinde hâkimiyet kurdukları 1853-1885 arası dönemde Afgan Emiri Şir Ali Han'ın (1868-1879) Rus yanlısı siyaset izlemesi İkinci İngiliz-Afgan Savaşı'nı (1878-1880) tetiklemişti (Forbes, 1892: 161). Bu savaşın sonucunda İngiliz ordusu ağır kayıplar verdi. Savaşın İngilizler adına olumlu sonucu Emir Abdurrahman Han'ın (1880-1901) dış politikada İngilizlere destek vermesi şartıyla Afgan tahtına oturması oldu (Saray, 1988: 163). Emir Abdurrahman Han'ın İngiliz desteği ile Afgan tahtına geçmesi Çarlık Rusya'nın Afgan Emirliği ile stratejik bir ittifak kurmasını güçleştirdi. Bu durum Rus generallerin Afgan Emirliği ile kurulacak bir ittifaktan ziyade Afganistan'ı işgal ederek doğrudan Hindistan'a ilerlemeyi hedefleyen işgal güzergâhları üzerinde çalışmalarına neden oldu.

Rus General Aleksey Nikolayeviç Kuropatkin (1848-1925) 19. yüzyılda Çarlık Rusya'nın Asya'da İngiltere ile olan rekabetinde hedeflerinden bir tanesi olan Hindistan'ın işgale yönelik bir plan hazırladı (The National Archives (TNA), Foreign Office (FO) 539/106, No. 3. Mr. Nicolson to the Earl of Rosebery).¹ İngiltere'nin Tahran Maslahatgüzarı Arthur Nicolson'un (1885-1888) muhbiri² aracılığı ile ulaştığı ve dönemin İngiltere Dışişleri Bakanı Archibald Primrose'a (Şubat-Temmuz 1886) aktardığı 1886 tarihli raporda yer alan bu planda Rus ordularının Hindistan'a hangi rotaları izleyerek ilerleyecekleri ve işgal edeceklerine dair ayrıntılı bir harekât planı bulunuyordu. Bu harekât planında orduların kaç kola ayrılacağı, hangi yollar üzerinden kaç kişilik kuvvet gönderileceği ve bu kuvvetlerin içerisinde yer alan askerlerin hangi milletlerden olacağı dahi hesaplanmıştı (Nicolson, 1930: 4; TNA, FO, 539/106, Inclosure in No. 3. General Kouropatkin's Plan for an Advance on India). Döneminin en ayrıntılı harekât planlarından biri olan Kuropatkin'in Hindistan'ı işgal projesini ele alan bu çalışmada, İngiliz arşivindeki materyaller esas olarak alınmakla birlikte dönem kronikleri, anı, Türkçe ve İngilizce mevcut literatürden de yararlanılmıştır.

¹ Kuropatkin'in projesi Çarlık Rusya adına Hindistan'ın işgale yönelik hazırlanan ilk proje değildi. Daha önce Çar I. Pavel (1796-1801) döneminde Rus ordularına Hindistan'ı işgal emri verilmiş ancak bir saray suikastı sonucu Çar'ın öldürülmesi (1801) bu işgal tertibini sonlandırmıştı. Bundan başka Çar I. Nikola (1825-1855) devrinde Rus General Duhamel'e Hindistan'a yönelik bir işgal planı hazırlaması emri verilmiş ve Duhamel Rus ordularının Hindistan'a ilerleyecekleri güzergâhlar üzerine çalışmıştı. Çar II. Aleksandr (1855-1881) döneminde Afgan Emirliği'ne gönderilen (1875) Rus General Stolietov Afgan Emiri Şir Ali Han (1868-1879) ile temaslarda bulunmuş ve Türkistan Genel Valisi General Kaufman iki büyük grup hâlindeki Rus ordularını daha sonra Hindistan'a ilerlemeleri gayesiyle Afgan sınırına göndermişti (Russia's Intrigues, 1885: 5-7).

² Arthur Nicholson bir güvenlik sorunu doğurabileceğini öne sürerek gizli yazışmalarında muhbirinin adını vermemiştir (TNA, FO, 539/106, No. 1. Mr. Nicolson to the Earl of Rosebery).

1. General Kuropatkin ve Türkistan'a Doğru Olan Rus Yayılmacılığındaki Rolü

Aleksey Nikolayeviç Kuropatkin 1848 yılında Rusya'nın Pskov eyaletinde doğdu ve küçük yaşlardan itibaren askerî okullarda eğitim aldı. 1864'te Pavloskiy Junker Akademisine girmesiyle başlayan askerlik kariyerinde Savaş Bakanlığına (1898-1904) kadar yükseldi (Kuropatkin, 2016: 14-15; Yazıcı & Çelik, 2008: 236). 1868 yılında Buhara'nın işgali, 1876'da Hokand'ın işgali, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı, 1880-1881 Ahal Teke seferi ve Göktepe'ye yapılan askerî seferlere katıldı (Kuropatkin, 1882: 3; Kuropatkin, 1909: vii-viii). 1882'de General rütbesi alan Kuropatkin 1883'te Genelkurmay Strateji Dairesi'nde (St. Petersburg) görevlendirildi. Kuropatkin 1890 yılında Korgeneralliğe yükseldi ve Trans-Hazar Askeri Bölgesi Başkomutanı olarak bir kez daha Türkistan'a gönderildi. Çar II. Nikola (1894-1917) zamanında sergilediği askerî ve diplomatik başarıları sayesinde ön plana çıkan Kuropatkin 1890-1898 yılları arasında Aşkabad'da yürüttüğü başkomutanlık görevinin ardından Rusya Savaş Bakanı olarak atandı. 6 yıl boyunca bu görevi üstlenen Kuropatkin 20 Şubat 1904'te Mançurya Harekât Ordusu Başkomutanlığına atandı. 1905 yılı Rus-Japon Savaşı'nda Rus ordusunun Mukden Muharebesi'nde aldığı ağır yenilgi sonrasında 1906 yılında emekli oldu (Kuropatkin, 1909: vii-viii; Story, 1904: 238-239; Kuropatkin, 2016: 15-16).

Kuropatkin'in kariyerinin başlarında Türkistan'daki başarıları ilerleyen dönemlerde üst rütbelere yükselmesini sağladı. Kuropatkin'in askerî akademiye girmesinden Savaş Bakanı olduğu tarihe kadar olan dönem (1864-1890), Çarlık Rusya'nın Türkistan'daki askerî faaliyetlerini artırdığı ve akabinde Buhara, Hokand ve Hive hanlıklarını tabiiyetine aldığı bir zamandı (Çapraz, 2011: 61-64). Dolayısıyla Kuropatkin savaşa dair tecrübe edinmiş olmasının yanında Türkistan'ı tanımasını sağlayacak kadar coğrafya ve demografi bilgisine de sahip olmuştu. 1867'de kurulan Türkistan Genel Valiliğinin ilk Genel Valisi General Konstantin Petroviç von Kaufman'ın (1867-1882) gözde öğrencileri arasında olan Kuropatkin 1881'de General Mihail Dimitriyeviç Skobelev (1843-1882) ile Göktepe muhasarasına katılmış ve burada Skobelev'in ordusunun sağ kanadının idaresinden sorumlu olmuştu (Marshall, 2006: 44; Hayit, 1975: 110-111; Özkan, 2020: 193). Özellikle 1882-1890 yılları arasında Rus Genelkurmay Başkanı Nikolay Obruchev (1881-1887) ile ülke savunmasına yönelik geniş çaplı planlamalar üzerine çalışması onun askerî strateji ve coğrafya konularında kendini geliştirmesine olanak sağladı.

Kuropatkin bir savaşın hazırlık aşaması, planlanması ve stratejisinin belirlenmesi noktasında teknik olarak donanımlı ve analitik düşünebilen bir askerdirdi (Rich, 1998: 5). Kuropatkin'in sahip olduğu deneyim Trans-Hazar Askeri Bölgesi Başkomutanı görevini yürüttüğü dönemde bölgedeki kargaşa ortamını bastırması, Rus mahkemeleri ve okullarının kurulması, demiryolları güzergâhlarını planlaması ve inşasında önemli rol oynadı (Pozefsky, 1985: 55). Türkistan'ın Ruslaştırılması sürecinde önemli roller üstlenen Kuropatkin Genelkurmay Strateji Dairesi'nde görev yaptığı bu dönemde (1883-1890) kapsamlı bir işgal planı hazırladı. Bu işgalin hedefi 19. yüzyıldan itibaren Çarlık Rusya'nın Asya politikasında nihai amaç hâline gelen İngiliz Hindistan'ıydı. Kuropatkin 1886 yılında Türkistan'dan Hindistan'a gidilebilecek en kullanışlı güzergâhlar ve sevk edilecek birlikler ile ilgili hazırladığı rapor doğrultusunda İngiliz Hindistan'ın nasıl işgal edilebileceğine dair görüşlerini Rus Savaş Bakanlığına sundu (TNA, FO, 539/106, No. 3. Mr. Nicolson to the Earl of Rosebery). Arthur Nicolson'un Kuropatkin'in işgaline dair İngiltere Dışişleri Bakanlığına bildirdiği rapor İngilizlerin Afganistan ve Hindistan'ın güvenliği noktasında birtakım tedbirler almasına neden oldu (Johnson, 2003: 701-702).

Bu işgal planının Rusya ve İngiltere'nin Asya'daki rekabetindeki sıcak çatışmaya en yakın oldukları döneme (1885 yılı Pencdeh'in Ruslar tarafından işgali) denk gelmesi önem arz etmektedir (Kakar, 2006: 206). Rusların Pencdeh'e girerek Afganistan'ın kuzeybatısında sınır komşusu hâline gelmesi karşısında İngilizler ortak sınır komisyonu kurulmasını teklif etmiş ve bunun sonucunda 1884-1887 yılları arasında toplanan Rus-İngiliz-Afgan sınır komisyonu Rus-Afgan sınırını belirlemiştir (British Documents on Foreign Affairs (FA), Foreign Office Confidential Print (FO), Part (PT) I, Series (SER) B, Vol. 12, Doc. 108 Russia Afghan Boundary; Yate, 1887: 1; Yate, 1888: 384). Rus ve İngiliz hükümetleri arasında bir sınır antlaşmasının tertiplendiği bu dönemde Kuropatkin'in bir işgal planı hazırlaması Rus askerî sınıfı arasında Hindistan'ın işgalinin mümkün olduğu görüşü olduğunu göstermektedir. Kuropatkin'in bu işgali mümkün görmesini sağlayan olanaklar arasında Rusya'nın bu dönemde Türkistan'da kurduğu demiryolu ve telgraf ağının da etkisi olduğu söylenebilir. Kafkaslarda bulunan Mihaylovsk şehriden Aşkabad'a uzanan demiryolu ağı ve buradan Kızılarvat, Merv ve Çarçuy'a dek uzanan yol ağı sayesinde ikmal ve intikal kolaylaşmıştı. Merv'den Buhara, Semerkand ve Taşkent'e ilerleyen bu yol Kuropatkin'in işgal planını olanaklı kılıyordu. Ayrıca Krasnovodsk (Kızılsu), Mollakara, Aşkabad, Pencdeh, Serahs, Çekişler ve Bami'deki ordular arasında iletişimi kolaylaştıracak telgraf hatları da kurulmuştu (FA, FO, PT.I, SER.B, V. 12, Doc. 109 Report upon the Military Situation in Transcaspia). Kızılarvat, Aşkabad, Merv, Serahs ve Pencdeh Rusların Afganistan'ın kuzeybatısına ulaştıkları hattı. Bunların yanında Buhara, Semerkand ve Taşkent Afganistan'ın kuzey sınırlarının doğuya uzanan kesimini meydana getiriyordu. Dolayısıyla Kuropatkin'in işgal planında ilk kademe olarak nitelendirdiği Afganistan için yukarıda adı geçen yerler bir nevi ön hazırlık mahiyetindeydi.

2. Türkistan ile Hindistan Arasında Bir Köprü: Afganistan'ı Geçmek

Afganistan, coğrafi konumu itibariyle Rusya'nın son işgallerinden sonra İngiltere ve Rusya arasında tampon bir bölge konumunda olmuş ve bu durum bölge üzerinde yoğun bir nüfuz mücadelesi yaşanmasına sebep teşkil etmişti. Afganistan'ın güneydoğu sınırları Hindistan'ın kuzeybatı sınırlarını, kuzey sınırları da 1885 yılı itibariyle Rus hâkimiyeti altında bulunan Türkistan'ın güney sınırlarını meydana getiriyordu. Bu nedenle Ruslar açısından Hindistan'a ulaşmak için geçilmesi gereken bir köprü konumunda bulunan Afganistan, Hindistan'ın güvenliğini sağlamak için çabalayan İngilizler için bir tampon bölge vazifesi görüyordu (London School of Economics (LSE) Selected Pamphlets, 1885: 9). Afganistan'ın kuzey ve güney sınırlarının birleştiği doğu ucunu meydana getiren Vahan Koridoru Çin'e kadar uzanıyordu. Kuzeyde doğudan batıya Vahan Koridoru, Bedahşan, Kunduz, Mezar-ı Şerif (Belh bu bölgede yer alıyordu), Meymene, Badgıs ve en batıda Herat Eyaleti yer almaktaydı. Güneyde doğudan batıya İngiliz Hindistanı ile ihtilafli sınırını meydana getiren Celâlâbâd, Gazne, Kandahar gibi önemli kentler bulunuyordu. Afgan Emirliği'nin başşehri Kâbil ise Celâlâbâd ve Gazne arasında kalıyordu. Afganistan batıda Kaçar İran'ı ile sınır problemi yaşamaktaydı. Afganistan'ın kuzeybatısındaki Herat eyaletinin hangi devlete ait olduğu meselesi Afgan Emirliği ile Kaçar İran'ı arasında önemli bir siyasi meseleydi. Nitekim Afgan Emirliği'nin sınırlarının neredeyse tamamında bir güvenlik sorunu bulunmaktaydı. Kuzeyde Ruslar, güneyde İngilizler ve batıda Kaçar İran'ıyla olan siyasi ilişkiler ağı Afgan emirlerinin denge siyaseti izlemesine sebep teşkil etmişti. Ancak Afganistan'ın bu denge siyasetinde İngiltere veya Rusya'yla yapılabilecek olan olası bir anlaşma sonrasında ya kuzey ya da güney sınırları tehdit altında kalıyordu.

Arthur Nicolson'ın bu mektupta işgal projesi ile ilgili verdiği genel bilgiye göre Kuropatkin Rus ordularının Afganistan'ın kuzeyinden başlamak üzere üç noktadan eşzamanlı ilerlemesini öneriyordu. Bu ordulardan ilki Belh üzerinden Kâbil'e, diğeri Meymene üzerinden Herat'a ve sonuncusu Horasan üzerinden yine Herat'a ulaşıyordu (TNA, FO, 539/106, No. 1.

Mr. Nicolson to the Earl of Rosebery). Orduların ilerlemesi planlanan üçüncü güzergâhın Horasan üzerinden gerçekleşecek olması bu işgal girişimine Kaçar İran'ını da dâhil ediyordu. Horasan bölgesi İran toprakları içerisinde kalıyordu ve aynı zamanda bu bölge Afgan Emirliği'ne bağlı Herat eyaletine sınırdı. Dolayısıyla Afgan Emirliği ile Kaçar İran'ı arasındaki sınır sorununu Ruslar kendi lehlerine kullanabilir ve bu durumda Horasan'dan gerçekleştirilecek bir ordu yürüyüşü Herat'ın işgalini kolaylaştırabilirdi.

Arthur Nicolson aktardığı bilgilerden yaklaşık 3 ay sonra Temmuz ayında Archibald Primrose'a bir mektup daha yolladı. Kuropatkin'in Hindistan'ı işgal projesinin orijinal metnine ulaştığını aktaran Nicolson birçok ayrıntılı bilgilerin yer aldığı bu rapordan çıkarılmış geniş bir özetini İngiltere Dışişleri'ne gönderdi (TNA, FO, 539/106, No. 3. Mr. Nicolson to the Earl of Rosebery).³ General Kuropatkin'in Afganistan'ı işgal planına bakıldığında kademeli bir ilerleyiş öngördüğü iddia edilebilir. Kuropatkin Afganistan'ın işgalini iki ayrı seferle gerçekleştirmeyi planlıyordu. Gerçekleştirilecek ilk sefer Afganistan'ın kuzey bölgelerinde bir Rus hâkimiyeti sağlanmasına yönelikti. Buna göre bölgenin batısından doğusuna yönelen bir hat ile Herat, Meymene, Belh ve Bedaşan'ın alınmasından sonra ilk sefer sona erecekti. Bundan sonraki sefer iki ya da üç yıl sonra başlayacaktı. Kuropatkin bu süre zarfında ordunun dinlenmesine zaman tanınacağını ve Afgan Emirliği'nin Ruslar tarafından idaresinin bir düzene koyulacağını planlıyordu. İkinci seferle birlikte Afganistan'ın doğusunda Çin ile sınır bölgesindeki Kaşgar, güneydoğusunda Hindistan'a bağlı Keşmir, Afgan Emirliği sınırlarında kalan güneyde Kandahar ile başşehir Kâbil alınacaktı (TNA, FO, 539/106, Inclosure in No. 3. General Kouropatkin's Plan for an Advance on India). Kuropatkin Hindistan'a gerçekleştirilecek üçüncü bir sefer öngörmüyordu. Bu seferi düşünmenin dahi gereksiz olduğunu belirten Kuropatkin, ilk ilerleştikten sonra İngilizlerin Hindistan'da zor duruma düşeceklerini, Hint topraklarındaki etkin konumlarını büyük ölçüde yitireceklerini ifade ediyordu. Ayrıca ikinci askerî seferden sonra İngilizler Hindistan'da 1857'dekine benzer bir durumla karşılaşacaklardı. Fakat bu sefer İngilizlere karşı ayaklanan yerlileri destekleyen taraf Ruslar olacaktı (TNA, FO, 539/106, Inclosure in No. 3. General Kouropatkin's Plan for an Advance on India).⁴

General Kuropatkin'in Afganistan'ı hedef alan sefer planında en fazla önemseydiği nokta sağ kanat olarak adlandırdığı Horasan bölgesi ve bu bölgedeki Meşhed ovasıydı. Rus ordularının batı kanadının bu bölge üzerinden geçişinin sağlanması Herat'ın işgalini kolaylaştıracaktı. Ancak burada dikkat edilmesi gereken Meşhed bölgesinin Müslümanlar⁵ arasında manevi bir değer taşıdığıydı (TNA, FO, 539/106, Inclosure in No. 3. General Kouropatkin's Plan for an Advance on India). Şia mezhebinin itikadında yer alan 12 imamdan sekizincisi olan İmam Ali er-Rıza Meşhed'de vefat etmişti ve bu sebeple onun adına yapılan İmam Rıza Türbesi hem manevi açıdan değerliydi hem de birçok bölgeden ziyaretçi çeken bir yerdi (Yıldırım, 2020: 260). Bu nedenle General, bölgedeki mollalarla iyi geçinilmesi, halk ile olan ilişkilerde iyi bir bağ kurulması ve İmam Rıza'nın türbesine ya da Müslümanlara onları rencide edebilecek herhangi bir davranış sergilenmemesi gerektiği kanaatindeydi. Kuropatkin

³ Arthur Nicolson'a ulaşan orijinal belgelerin İngilizceye çevirisini yapan İngiltere'nin İran elçiliğinde görevli İkinci Kâtip Arthur Herbert'ti. Anlaşıldığı kadarıyla Herbert Arthur Nicolson'ın güvendiği biriydi. Çünkü belgeleri ilk olarak ulaştıran ve Nicolson'ın adını vermediği muhbire bu bilgileri teyit ettirmek adına projenin Rusçasını okutturup dinleyen ve tekrar İngilizceye aktaran kişi Arthur Herbert'ti (FA, FO, PT.1, SER.B, Vol. 13, Doc. 1 Mr. Nicolson to the Earl of Rosebery; TNA, FO, 539/106, No. 1. Mr. Nicolson to the Earl of Rosebery).

⁴ 1857'de Hindistan'da İngiliz hâkimiyetine karşı geniş çaplı bir sipahi (Sepoy) ayaklanması meydana gelmişti. İngiliz Hindistanı ordusu içerisinde yerli birlikler arasında başlayan isyan hareketi kısa zamanda ülke içerisine yayılmış ve İngilizler bu ayaklanmaları güçlükle bastırabilmişlerdi (Bk. Külünk, 2019: 139-160).

⁵ Kuropatkin'in kastettiği Müslümanlar Şii itikadına bağlı olanlardır.

Meşhed'deki yerlilerin askerî açıdan Rus ordusu karşısında duramayacaklarının farkındaydı ancak Rus orduları Herat'a girdiğinde meydana gelebilecek bir din savaşını önlemek istiyordu. Aksi bir durumda içerisinde İranlıların, Afganların, Türkmenlerin olduğu geniş çaplı bir direniş yaşanabilirdi (TNA, FO, 539/106, Inclosure in No. 3. General Kouropatkin's Plan for an Advance on India).

Kuropatkin'in bu hususla ilgili bir diğer çekincesi bölgedeki İngiliz yanlısı Müslüman din adamlarıydı. Bu din adamlarının Rus karşıtı propagandalarının önüne geçilmesi gerekiyordu. Bunu sağlamanın yolu Rus yanlısı bir din görevlisi⁶ ve İngiliz karşıtı bir propaganda çalışması yapmaktı. Rus ordularının Meşhed'e yönelmesi farklı milletlere mensup bölgedeki Müslümanların Meşhed'de İmam Rıza'nın türbesi etrafında toplanmasını ve İngiliz destekli mollaların propagandaları ile Rus karşıtı olarak direnişe geçmelerine neden olabilirdi. Ancak güçlü bir dini liderin ve etrafındaki mollalarının Ruslar hakkında yapacakları olumlu propaganda İngiliz Hindistanı Genel Valisi'nden Horasan'daki Müslümanları ayaklandırmak üzere yapılacak müdahalenin önüne geçebilirdi. Kuropatkin Meşhed'den Herat'a ilerleyecek Rus orduları için hazırladığı bu sefer planında en önemli hususlardan bir tanesinin Kaçar İran'ıyla kurulacak diplomatik temaslar olduğunu düşünüyordu (TNA, FO, 539/106, Inclosure in No. 3. General Kouropatkin's Plan for an Advance on India). Ayrıca İran'ın İngiliz yanlısı politika izlemesi Rus ordularının ilerleyişini akamete uğratabilir veya başka bir durumda olası Rus-Afgan veya Rus-İngiliz savaşı esnasında Rus ordularının etrafının sarılmasına neden olabilirdi.

Diğer bir önemli nokta ise Afganistan'ın kuzeyinin orta kesimlerinden gerçekleştirilecek seferdi. Rusya'ya bağlı Türkistan Birinci Kolordusunun gerçekleştireceği bu seferde Özkent, Andican, Margilan, Hokand, Hocend, Uratübe ve Semerkand hattı işgal edilecekti ve burada sınır boyunca süvarilerden oluşan devriyeler bulundurulacaktı. Bu birlikler Bedahşan ve Belh'e gireceklerdi. Bedahşan ve Belh'e giden yollar ve geçitler üzerinde cephanelikler/ambarlar kurulacaktı ve böylelikle askeri malzeme ikmali kolaylaştırılacaktı. Aynı zamanda Afganistan'ın kuzey kesiminin ortasından Afganistan'ın doğusuna kıvrılan ve Aral Gölü'ne dökülen Amuderya küçük teknelerle taşımacılık için kullanılacaktı (TNA, FO, 539/106, Inclosure in No. 3. General Kouropatkin's Plan for an Advance on India). Bir diğer kolu meydana getiren Fergana bölgesindeki ordu (Margilan, Hokand, Hocend, Uratübe) yerinde kalacak ve Afganistan'daki askerî operasyonlar sonrasında doğuda Kaşgar'a girmeye hazır olacaktı. Gerekli görülen bir durumda ise Fergana ordusu bölgedeki yerli unsurları bastırmak ve İngiliz ordusunun bir kısmını üzerine çekmek için Altay Dağları üzerinden Pamir'e yönlendirilecekti.⁷ Bu esnada Türkistan ordusu operasyonlarını Bedahşan'dan Hindukuş'a (Afganistan'ın kuzeydoğusunda bulunan dağ silsilesi), Kunduz ve Belh'e yoğunlaştıracak ve batıdaki ordunun operasyonlarının netice almasını bekleyecekti (TNA, FO, 539/106, Inclosure in No. 3. General Kouropatkin's Plan for an Advance on India). Batıda Hazar Ötesi Bölgesi İkinci Kolordusu ilk olarak yerli milislerle bir taraftan Murgab Nehri boyunca Endehuy ve Meymene'ye, diğer taraftan da Herîrûd Nehri üzerinden Afganistan'ın kuzeybatısındaki Zülfikâr Geçidi'ne ilerleyecekti. Horasan üzerinde ilerleyen Rus orduları da Sebzevar ve Meşhed üzerinden Afganistan'ın kuzeybatısında kalan Serahs'a ulaşacak ve Herat'ı ele geçirmek üzere harekete geçeceklerdi (TNA, FO, 539/106, Inclosure in No. 3. General

⁶ Kuropatkin'in Müslümanlarca tanınan ve sevilen bir şeyhülislam olarak kastettiği kişi muhtemelen 1885-1893 yılları arasında Tiflis'te görevli bulunan Kafkas bölgesi Şii ruhani idaresinin lideri olan Şeyhülislam Ahund Mirza Hasan Tahirzade olmalıdır (TNA, FO, 539/106, Inclosure in No. 3. General Kouropatkin's Plan for an Advance on India; Nurullayev, 2014: 53-54).

⁷ Kuropatkin muhtemel bir İngiliz saldırısını da hesaba katarak bu planı yapmıştır.

Kouropatkin's Plan for an Advance on India). Böylelikle Afganistan doğudan batıya kuşatılmış olacak ve Rus orduları bütünüyle Afganistan'ın kuzey kesimlerini işgal edecekti.

General Kuropatkin'in Afganistan'ı işgal planının ilk etabı kuzey kesimlerin ele geçirilmesi üzerine kurulmuştu. Bu noktada başşehir Kâbil ve Kandahar gibi büyük şehirlerin nasıl ele geçirileceği ve Rus işgali karşısında olası İngiliz-Afgan müttefik ordularının nasıl bir savunma ve taarruz politikası izleyeceği önem arz ediyordu. Kuropatkin bu hususlarla ilgili de bir plana sahipti. Buna göre Rus ordularının ilk işgali gerçekleştirdikten sonra alacakları vaziyet ve Afganistan'ın iç kesimlerinde Rus varlığının kalıcı hâle getirilebilmesi için neler yapılması gerektiği üzerine çalışmıştı. İran hükümetinin siyaseten alacağı vaziyet Kuroptakin'in işgal planının bu noktasında daha önemli hâle geldi. İran'ın güneydeki toprakları, doğusunda Afganistan ile olan sınır hattı ve Basra Körfezi üzerindeki hâkimiyet sahası bir savaş durumunda İran ve Rus kuvvetleri karşısında İngiliz ordularını zor durumda bırakabilecek avantajlar sağlıyordu. Buna göre İran'la yapılacak antlaşma ile Basra Körfezi'nin Hint Denizi'ne ulaşan boğazındaki Bender Abbas Limanı İngiliz gemilerine kapalı olacaktı. Bu durum İngiliz ordularının güneyden İran topraklarına doğru ilerlemesini engelleyecekti. Ayrıca Afganistan'ın güneybatısında ve İran sınırındaki Sistan'da bulunan kabile reisleri doğuda kalan Kandahar'a yapılacak Rus askerî seferine katılmaya teşvik edilecekti. Herat alındığında bir Rus yönetimi kurulacak, Kâbil ve Kandahar güzergâhındaki yollarda gösteriler (ayaklanmalar) tertiplenecek ve Afganların Rus tarafına geçmesi hâlinde Türkistan Birinci Kolordusu Kâbil'e, Hazar Ötesi Bölgesi İkinci Kolordusu da Kandahar'a gönderilecekti (TNA, FO, 539/106, Inclosure in No. 3. General Kouropatkin's Plan for an Advance on India). Rus orduları Afganistan'ın içlerine doğru ilerlerken Afganistan'ın kuzeyindeki yedek kuvvetler Semerkand, Buhara, Astrahan ve Orenburg demiryolu hattı boyunca yerleştirilmiş olacaktı. Ural Kazakları Orenburg'da, Terek ve Kuban Kazakları Petrovsk'ta toplanacak, Astrahan ve Bakü'den piyadeler gönderilecekti. Bu kuvvetlere ek olarak biri Belh'e diğeri Herat'a yönelmiş iki ordu bulundurulacaktı. Bir kol Meymene'de, bir kol dolambaçlı bir yoldan Pamir'de ilerleyecek ve diğerkol da Kandahar-Herat güzergâhında gözetleme yapacaktı (TNA, FO, 539/106, Inclosure in No. 3. General Kouropatkin's Plan for an Advance on India).⁸

İngiliz siyasetçi Charles Wentworth Dilke⁹ (1843-1911) ve İngiliz Hindistan'ında görevli olan Charles Metcalfe MacGregor (1840-1887), Robert Groves Sandeman (1835-1892) gibi İngiliz generaller General Kuropatkin'in işgal planından bağımsız olarak bu dönemde Rusya'nın Hindistan'ı işgal etme ihtimalleri üzerine değerlendirmeler yapıyorlardı (Britannica, T. Editors of Encyclopaedia, 2023: *Sir Charles Wentworth Dilke, 2nd Baronet*; Thornton, 1895: v.; Preston, 1969: 58). Charles Dilke Afganlar ile ittifak hâlinde oldukları müddetçe Rusların Hindistan'ı işgal etmelerinin güç olduğunu belirtiyordu. Buna karşın Charles MacGregor'un Rus ordusu hakkında yaptığı ayrıntılı analizlerle Rusların gücünü olduğundan fazla gösterdiği ve Hindistan'ı tehdit altında göstererek İngiliz Hindistanı ordularını savaşa sürükleme niyetinde olduğundan bahsediyordu. (Dilke, 1890: 17-18).

⁸ Afganistan'ın kuzeyindeki Rus yedek kuvvetleri Afganistan'ın iç kesimlerine ilerleyen Rus ordularının zor durumda kalması hâlinde bir güvence olarak bekletilecekti. Bu işgal planında Rus ordusunun olduğu kadar Rus hâkimiyeti altındaki topraklarda bulunan diğer unsurlar da yer alıyorlardı. Bunlar arasında Türkmenler, Kazaklar, İranlılar gibi bölgede askeri açıdan önemli bir güç teşkil etmekteydi. Kuropatkin bu kuvvetlerin hangi ordulara nasıl dağıtılacağını da planlarını yapmıştı. Bir diğerkol önemli husus ise ikmal noktalarıydı. Ordunun tertibinde olduğu gibi ikmal noktalarının tespiti yapılmış ve Rus ordularının ilerleyiş güzergâhlarına göre inşa edilecek erzak depolarının yerleri de belirlenmişti (TNA, FO, 539/106, Inclosure in No. 3. General Kouropatkin's Plan for an Advance on India).

⁹ George Wenworth Dilke 1868 yılında İngiltere parlamentosuna seçilmiş ve İngiltere Başbakanı Gladstone'un hükümetinde 1882'de Yerel Yönetim Kurulu Başkanı olarak kabineye terfi etmişti (Britannica, T. Editors of Encyclopaedia, 2023: *Sir Charles Wentworth Dilke, 2nd Baronet*).

İngiliz General Charles MacGregor Rusya'nın Hindistan'a yönelik tehdidinin arttığı kanısındaydı. Rusya'nın stratejik önemi olan konumlara kolayca ve hiç beklemeden ilerleyebileceği için Hindistan'ı gelecekte büyük bir tehlike altında bırakacağını iddia ediyordu. Afganistan'ın kuzeyindeki sınırların ileride İngiliz Hindistanı'nın kontrolünde olmaması durumunda Rusya'nın diğer hedeflerinin Herat, Kâbil ve Çitral olduğunu belirtiyordu. Hindistan sınırına herhangi bir müdahaleye savaş ile yanıt vereceklerini bildirseler de Rusya'nın buna aldırılmayacağını ve bu konumlara eriştiğinde Hindistan'a ilerleyişini engelleyemeyeceklerini düşünüyordu. Ayrıca Rusya'nın, Hindistan sınırlarında isyanları teşvik edeceğine dikkat çekiyor ve Afganistan'ın kuzey ve batı sınırlarının belirlenmesi gerektiğini, aksi takdirde ileride Rusya'nın bu sınırlarla ilgili talepleri olabileceğini ve bunun savaşa yol açabileceğini savunuyordu. Rusya'nın, sınırları geçmesi durumunda ise büyük bir savaşın yaşanacağı kanaatindeydi (MacGregor, 1888: 325-326). Robert Sandeman ise mevcut sınırların güçlendirilmesi gerektiğini düşünüyordu. Bunun yanı sıra Afganistan'ın bağımsız bir dost güç olarak koruyarak sınır güvenliğinin sağlanması ve Rus ilerleyişi karşısında korunaklı bir tampon bölge oluşturulması gerektiği kanaatindeydi (Thornton, 1895: 334,344). Bu bilgilerden yola çıkılarak İngiliz devlet adamları ve askeri sınıf arasında Rusya'nın Afganistan'ı ve akabinde Hindistan'ı işgali konusunda farklı görüşlere sahip oldukları görülmektedir. Diğer taraftan savaşın veya savaş hazırlığının ağır bir mali yükünün olması da bu konu üzerinde yapılacak yatırımlar noktasında fikir ayrılıklarının oluşmasında etkili olmuştur.

3. Rus İşgal Ordusunun Tertibi, İşgalde Kullanılacak Kuvvetler ve İaşe Temini

General Kuropatkin'in işgal projesinde Rus ordusunda görevlendirilecek askerlerin, savaş araçlarının ve Rus ordusunda yer alacak askerlerin sayıları ve hangi güzergâhlar üzerinden ilerleyecekleri belirlenmişti. Afganistan'ın işgali ve sonrasında Hindistan'a ilerlemek için işgal edilen bölgelerin güvenliğini sağlayabilmek adına yedek kuvvetlerin sayıları ve konumları dahi hesaplanmıştı. Afganistan'ın kuzey sınırları batıda İran'dan başlayarak doğuda Çin sınırına kadar uzanıyordu. Dolayısıyla kuzeydeki bu sınır hattını tamamıyla zapt edebilmek için sınır boyunca ordu kuvvetleri yerleştirilmişti. İşgal planına bakıldığında Kuropatkin işgalin gerçekleştirilmesinin yanında işgalin kalıcılığını da sağlamaya yönelik planlar yapmıştı.

İşgal planında görevlendirilecek kuvvetlerin yaklaşık sayılarına göre, birinci ordu olan Türkistan Ordusu'nda toplamda 15.000 yaya ve atlı asker bulunacak ve bunların 5.000'i Türkistan Ordusu'nun bir kolu olan Fergana Tümeni'nde yer alacaktı. Bunların yanında ağır silahlar da kullanılacaktı. Türkistan Ordusu'nda 1 tugay yaya ve 1 tugay atlı olmak üzere topçu birlikleri, 2 batarya dağ topu ve 1 roket kolordusu yer alacaktı. Fergana Tümeni'nde de 2 batarya atlı topçu birliği bulundurulacaktı. İkinci ordu Trans-Hazar Ordusu olarak adlandırılan Merkez Ordusu'ydu. Yaya ve atlı askerlerin 12.000 civarında olacağı tahmin edilen bu orduda 1 tugay yaya 1 tugay atlı topçu birliklerinin yanı sıra 1 tugayın yarısı büyüklüğünde dağ topçusu ve 1 roket kolordusu birliği bulunacaktı. Üçüncü ordu olan Sol Kanat'ta (Murgab, Meymene, Pencdeh kolları) 3.000 yaya ve atlı asker, 3 batarya yaya 2 batarya atlı topçu, 1 batarya dağ topçusu yer alacaktı. Sağ Kanat olarak adlandırılan Horasan Ordusu'nda 8.000 Türkmen süvarisi, 4 batarya atlı topçu ve 2 batarya dağ topçusu bulunacaktı. Horasan ordusundaki Türkmen süvarilerden 5.000'i ve 2 batarya topçu Kaf üzerinden Sebzevar'a gidecek, 1.000 süvari Kaf'tan Neh'e kadar olan bölgede devriye görevi yapacak ve 2.000 süvari ve 2 batarya topçu Kaf'a giden kolorduyu korumak için Kuşan'a gidecekti. Türkistan Ordusu için yedek kuvvetler Taşkent, Semerkand ve Buhara, Trans-Hazar Ordusu için Serahs ve Merv'de bulundurulacaktı. Toplamda 3.000 yaya ve atlı asker, 2 tugay ve 3 batarya yaya topçu, 3 tugay atlı topçu, 10 batarya dağ topçusu, 8.000 Türkmen süvarisi, roket, telgraf ve hastane birliklerinin yanında yedek kuvvet olarak 30.000 civarında yaya ve atlı asker ve 7.000 Türkmen süvarisi yer alacaktı. Kuropatkin bu sefere Kasım ayında başlanması gerektiğini, havanın bu

dönemde askerler için daha uygun olacağını, tüm Rus limanlarının donmuş olacağını dile getirmişti. (TNA, FO, 539/106, Inclosure in No. 3. General Kouropatkin's Plan for an Advance on India).

Bu işgal esnasında ordunun erzak temini için depoların inşa edileceği yerler de Kuropatkin tarafından belirtilmişti. Öncelikle erzakın temin edilmesini sağlamak amacıyla bir komisyon atanacaktı. Kuropatkin'in orduların adlarını vererek bu ordulara erzak temini için tesis edilecek depoların hangi bölgelerde kurulması gerektiğini de belirtmişti. Buna göre, Murgab ordusunun ana deposu Merv'de, Serahs ordusunun deposu Serahs'ta, Horasan ordusunun deposu Meşhed'de kurulacaktı. Daha küçük erzak depoları Murgab ordusu için Pencdeh'te, Serahs ordusu için Duşak, Horasan ordusu için Feriman, Türbet ve Kaf'ta kurulacaktı. Kuropatkin Herat'ın Rus orduları tarafından alınmasının ardından başlıca depolar hâline gelecek olan Türbet ve Kaf ambarlarında normal hacminden üç kat fazla buğday bulundurulması gerektiğini de belirtmişti (TNA, FO, 539/106, Inclosure in No. 3. General Kouropatkin's Plan for an Advance on India).¹⁰

Rus ordularının tertibi ve erzak teminin yanı sıra Çarlık Rusya'nın bu işgali gerçekleştirebilmesi adına İran Şahlığı'nın müttefik konumunda bulunması da önem arz ediyordu. Rus askeri makamlarının bu konu üzerinde çalışıklarına dair muhbiri aracılığı ile bilgi edindiğini söyleyen Arthur Nicolson 25 Haziran 1886 tarihli mektubunda Dışişleri Bakanı Archibald Primrose'a Rus General Şepelev'in İran ile kurulacak ittifaka dair hazırladığını belirttiği antlaşma taslağını gönderdi (TNA, FO, 539/106, Inclosure in No. 4. Proposals to be taken as Bases for a Convention to be signed between the Russian and Persian Governments, as set forth by General Schepelew). Rus General Şepelev tarafından hazırlanan antlaşma taslağı olası bir savaş durumunda¹¹ İran ile Rusya arasında geçerli olacak bir sözleşmeydi. Arthur Nicolson bu gizli sözleşme taslağının St. Petersburg'da müzakere edileceğini ve bu antlaşma ile ilgili İran Şahı'nın bir bilgisi olmadığını düşünüyordu. Ancak Nicolson yine de üst düzey İranlı iki yetkilinin bu antlaşmadan haberdar olduğu kanısındaydı (TNA, FO, 539/106, Inclosure in No. 4. Mr. Nicolson to the Earl of Rosebery).¹²

Arthur Nicolson'ın aktardığı on sekiz maddeden oluşan Rusya-İran antlaşma metni taslağının maddeleri arasında Rusların bölgede kendi belirledikleri kasaba ve köylere komutayı elinde tutacak Rus subayları atayabilecekleri, Astrabad'dan Horasan sınırlarına kadar Rusların istedikleri yerlerde depolar inşa edebilecekleri, Reşt, Meşhed, Tahran hattı üzerinde telgraf hatlarının kurulması gerekliliği ve savaş durumunda bu hattın Rus hükümeti tarafından devralınacağı gibi önemli şartlar yer alıyordu. Bunların yanında savaş durumunda İranlı askerlerin Rus subayların emri altında görevlendirilecekleri ve güneyde Bender Abbas Limanı'nın yabancı gemilere geçişinin kapatılacağı gibi hususlar vardı (TNA, FO, 539/106, Inclosure in No. 4. Proposals to be taken as Bases for a Convention to be signed between the Russian and Persian Governments, as set forth by General Schepelew). Antlaşmanın ilk on dört maddesi Rusların Afganistan ve Hindistan'ı işgallerini kolaylaştıracak ve Rus emellerine hizmet edecek şekilde hazırlanmıştı. On beşinci maddeden itibaren ise İran ile Osmanlı Devleti arasındaki sınır sorunlarıyla ilgili meseleler ele alınmıştı.

Yukarıda ayrıntılarıyla zikredilen ve İngiliz kaynakları vasıtasıyla öğrenilen General Kuropatkin'in 19. yüzyılda Hindistan'ı işgal projesi gerçekleşmedi. Ancak İngiltere Hükümeti

¹⁰ Rus orduları arasındaki iletişimi Türkmen postacılar sağlayacaktı (TNA, FO, 539/106, Inclosure in No. 3. General Kouropatkin's Plan for an Advance on India).

¹¹ Burada bahsedilen olası savaş İngiliz-Afgan ittifakının Rus ordusuna karşı girişeceği bir savaştır.

¹² Arthur Nicolson burada bahsettiği üst düzey İranlı iki yetkilinin isimlerini vermemiştir (TNA, FO, 539/106, Inclosure in No. 4. Mr. Nicolson to the Earl of Rosebery).

Rusya'nın bölgedeki yayılcı politikasına karşı önlemler almaktan geri durmadı. Afganistan'ın kuzey sınırlarını emniyet altına almak ve Rus-Afgan sınırını tespit etmek için harekete geçti. Nitekim Hindistan'ın Ruslar tarafından işgal edilmesi ihtimali yalnızca bu dönemle sınırlı bir konu değildi. Rusların Türkistan'da sürekli olarak ilerlemeleri ve Afganistan'ın kuzeyini kendi hâkimiyetleri altına almaları Afganistan'ı doğrudan tehdit altına itmiş ve beraberinde Hindistan için güvenlik sorunu doğurmuştu. İngilizlerin bütün diplomatik müdahalelerine rağmen Ruslar askerî ilerleyişlerini sürdürüyorlardı. Afgan emirlerinin kendi ülkelerini siyaseten güçlü hâle getirme çabalarına rağmen dış politikada bağımsız hareket edememeleri nedeniyle İngilizler Afgan Emirliği'nin kuzey sınırlarının belirlenmesi ve Rusların da belirlenecek bu sınırlara riayet etmesi için çaba gösteriyorlardı. İngiliz tarafında Rusların Afganistan'a girmeleri hâlinde meydana gelebilecek sorunlar ile ilgili çeşitli tartışmalar yaşanıyordu. Bu durumun Afganlar tarafından nasıl algılanacağı, Rusların Afganistan'a girmesi durumunda İngilizlerin Hindistan'daki konumlarının sarsılması ihtimali, politik nedenlerden ötürü askerî harcamaların artması gibi hususlar üzerine tartışılıyordu.

Rusların Afganistan'ı işgal etmesine karşı Afganların nasıl bir tepki vereceklerine dair farklı görüşler mevcuttu. Bazılarına göre, Afganlar Rusların işgaline karşı çıkacaklardı. Ancak diğerleri ise Afganların güçten yana olduğunu ve İngilizlerin Rusların işgaline karşı çıkmaması durumunda Afganların İngilizlere karşı tavır alabileceklerini düşünüyorlardı (Dilke, 1890: 20-21). Dolayısıyla İngilizlerin Rus işgaline karşı askerî harekâttan ziyade diplomasi ile çözüm arayışı içerisinde olması savaşın ağır yükünden ve daha önce iki kez savaştıkları (1838-1842 / 1878-1880) Afgan Emirliği ile yeni bir çatışma içerisinde sürüklenmekten kaçınmak olarak değerlendirilebilir. Nitekim 1884 yılında İngiltere, Rusya ve Afganistan arasında oluşturulan Afgan Sınır Komisyonu'nun çalışmaları sonucunda 1887 yılında Rus-Afgan sınırı belirlenmişti (Yate, 1888: 73-75). Afganistan'ın modern sınırlarının tespitine dek uzanacak olan bu süreçte İngilizler bu tarihten (1886) sonra da Hindistan'ın güvenliğine dair planlar yapmaya devam etmişlerdi.

Rusya bu dönemde Uzakdoğu politikalarına ağırlık verdi. 1891-1904 yılları arası Trans-Sibirya'da inşa ettiği demiryolu ile Uzakdoğu'da nüfuz kazanmak isteyen Rusya ile Japonya arasında savaş çıktı. General Kuropatkin'in 1904 yılında Mançurya Harekât Ordusu Başkomutanlığına atandığı bu savaşta (Rus-Japon Savaşı 1904-1905) Japonya Rusya'yı yenilgiye uğrattı (Saray, 1987: 369-371). Yenilginin meydana getirdiği prestij kaybı ve savaşın meydana getirdiği ekonomik yükün halk nezdinde tepkilere yol açması Rus hükümetini zor durumda bıraktı. Rusya'nın askerî açıdan zayıflaması ve İngiltere'nin Asya'daki Rus ilerleyişini durdurma girişimleri sonrasında iki ülke arasında yapılan müzakereler neticesinde 31 Ağustos 1907 yılında imzalanan antlaşma ile Afganistan'ın Rus nüfuzu dışında olduğu her iki hükümet tarafından kabul edildi. Bunun dışında İran'ın kuzey kesiminin Rus, güney kesiminin İngiliz, nüfuzu altında ve orta kesiminin tarafsız olduğu kararlaştırıldı (Saray, 1987: 378, 406-407; British Documents on the Origins of War, Vol. IV, 1929: 618-619). Kuropatkin'in Hindistan'ı işgal planı bu şartlar altında hayata geçirilmeyen bir proje olarak kaldı.

Sonuç

Kuropatkin'in işgal projesi Afganistan'da doğudan batıya kadar uzanan geniş bir sahanın işgal edilmesi planını kapsıyordu. Kuropatkin'in doğuda Vahan Koridoru'ndan başlayarak Rus işgali karşısında Afgan Emirliği'ni destekleyecek olan İngiliz Hindistanı ordularının dikkatlerini birkaç noktaya yaymak niyetinde olduğu görülmektedir. Bununla birlikte doğudaki ordulardan ziyade Hindistan'a ulaşacak en kısa rota olan batıdaki Herat Kuropatkin'in işgal projesinde en önemli noktaydı. Buranın alınabilmesi için Meşhed Ovası'nın geçiş güzergâhı olarak kullanılması gerekliliği İran Şahlığı'nı bu işgal projesine müttefik

pozisyonunda dâhil etmişti. İran'ın müttefikliğinin Basra Körfezi'nde İngilizlere karşı sağlayacağı avantaj ve körfezin İngiliz gemilerine kapatılacak olması ayrıca önem arz ediyordu. Kuropatkin'in Asya'daki Rus-İngiliz rekabetinin en yoğun yaşandığı dönemde bir işgal planı hazırlamış olması ve Rus General Şepelev'in bu işgali kolaylaştıracak İran ile bir antlaşmanın taslağını Rus hükümetine sunması Asya'daki krizin boyutlarını göstermesi bakımından önemlidir.

Rusya ile İngiltere arasında bu dönemde Afganistan'ın kuzey sınırları ile ilgili bir sınır komisyonu kurulmuş olmasına rağmen devletler arasındaki resmi temasların dışında Rus generallerin Hindistan'ı işgal etmek üzere planlar yapmaları Rus askerî sınıfının hükümetin aksine büyük bir savaş hazırlığında olduğunu göstermektedir. Bu planın Arthur Nicolson'ın adını vermediği bir muhbir aracılığı ile İngilizlerin eline geçmiş olması ise konunun üzerinde çalışırken bu durumu göz önünde bulundurmaya gerektirmektedir. Bunun benzer bir örneği İngiliz Hindistan'ında görevli generaller arasında da görülmektedir. Rusya'nın Hindistan'ı tehdidi ve bu tehdide karşı nasıl pozisyon alınması noktasındaki görüşler İngilizler arasında da tartışma konusu olmuştur.

Arthur Nicolson tarafından aktarılan General Kuropatkin'in Hindistan'ı işgal projesi bir muhbir aracılığı ile elde edilmiş ve bunun yanı sıra orijinal Rusça metinden İngilizceye çevrilmiş olması önemli bir konudur. Nicolson'ın orijinal metin üzerinden çeviri yapıldığını vurgulaması ve ilgili olmayan kısımları mektubuna yazmadığını zikretmesi metnin tamamını görmeyi engellemektedir. Bu nedenle Kuropatkin'e ait olduğunu iddia ettiği belgelerdeki bilgiler Hindistan'ın işgal projesi ile sınırlı kalmış ve İngilizlerin Asya'daki çıkarlarını ilgilendiren kısımları aktarılmıştır. Bu dönemde Afganistan ve İran'da elçilik görevi yürüten ve diplomatik temaslarda aracılık rolü üstlenen İngiliz diplomatlara ait arşiv belgelerine bakıldığında bu şahısların etraflarında gerçekleşen olayları, ellerine geçen başka bir devlete ait gizli belgeleri yahut askerî bilgileri genellikle İngilizlerin Asya'daki çıkarları üzerinden değerlendirdikleri görülmektedir. Bu nedenle belgeyi incelerken Nicolson'ın konuyu tek taraflı olarak ve İngiliz çıkarları üzerinden değerlendirdiğini söylemek mümkündür. Buna rağmen Kuropatkin'in planına dair verdiği Rus ordularının tertibi ve kurulacak erzak depolarının yerlerine ait bilgiler araştırmacılar için oldukça değerlidir.

Sonuç olarak Rusların 19. yüzyıl boyunca Hindistan'ı işgal etmek için hazırladıkları işgal projeleri içerisinde en tafsilatlılarından bir tanesi olan Kuropatkin'e ait bu plan Afganistan'ın bu yüzyılda iki devlet arasında (Rusya-İngiltere) karşı karşıya kaldığı tehditlere bir örnek olması bakımından önemlidir. Her ne kadar İngilizleri endişeye sevk etmiş olsa da Kuropatkin'in Afganistan'ı işgal planı gerçekleşmemiş ve akabinde 1887 yılında Rus-Afgan sınırı ortak bir komisyon aracılığı ile belirlenmiş ve sonrasında 31 Ağustos 1907 tarihinde imzalanan antlaşma ile hem İran hem de Afganistan üzerinde İngiltere ve Rusya'nın nüfuz alanları belirlenmişti. Afgan emirlerinin dış politikada karşı karşıya kaldıkları bu tür tehditler karşısında siyaseten iki taraftan birini müttefik olarak tercih etmek durumunda kalması devletin istikrarlı bir siyasi ortama sahip olmasını engellemiş ve yüzyıl içerisinde kuzeyde, güneyde ve batı sınırlarında çatışma sahalarının doğmasına neden olmuştur. Bu süreçte Rusya ve İngiltere hükümetlerinin Türkistan'da, İran'da ve Afganistan'da kendi çıkarları doğrultusunda eylemlerde bulunduğu görülmüştür.

Bilgi Notu

Makale araştırma ve yayın etiğine uygun olarak hazırlanmıştır. Yapılan bu çalışma etik kurul izni gerektirmemektedir.

Kaynakça

Arşiv ve Kaynak Eserler

British Documents on Foreign Affairs (1985). Reports and Papers From the Foreign Office Confidential Print, Part 1 *From the Mid-Nineteenth Century to the First World War*, Series B the Near and Middle East, 1856-1914, Vol. 12, Britain, Russia and Central Asia, 1879-1907, General Editors: Kenneth Bourne, D. Cameron Watt, Editor: David Gillard, University Publications of America.

British Documents on Foreign Affairs (1985). Reports and Papers From the Foreign Office Confidential Print, Part 1 *From the Mid-Nineteenth Century to the First World War*, Series B the Near and Middle East, 1856-1914, Vol. 13, Persia, Britain and Russia, 1886-1907, General Editors: Kenneth Bourne, D. Cameron Watt, Editor: David Gillard, University Publications of America.

Dilke, C. H. (1890). *Problems of Greater Britain*. Vol. II, Second Edition, Macmillan and Co. Great Britain, Foreign Office, British Documents on the Origins of War 1898-1914, (1929). Vol. IV, *The Anglo-Russian Rapprochement 1903-1907*, Ed: G. P. Gooch & Harold Temperly, H. M. Stationery Off.

Khan (Ed.), M. M. S. M. (1901). *The Life of Abdur Rahman Amir of Afghanistan*, Vol. I., John Murray.

Kuropatkin, A. N. (1882). *Kashgaria: (Eastern or Chinese Turkistan.)*. (Tr. Walter E. Gown), W. Thacker and Co.

Kuropatkin, A. N. (1909). *The Russian Army and The Japanese War*. (Tr. Captain A. B. Lindsay, Ed. E. D. Swington), E. P. Dutton and Company.

Kuropatkin, A. N. (2016). "Asya'nın Kalbi" *Doğu Türkistan*. (Yayına Hazırlayan: Feyzullah Uygur), İlgi Kültür Sanat.

London School of Economics Pamphlets. (1885). *Russia's intrigues for possession of Afghanistan and India*. Diprose & Bateman.

Story, D. (1904). *The Campaign with Kuropatkin*. T. Werner Laurie Clifford's Inn.

The National Archives. Kew., Asia: Various Papers, 1871-1901. 1871-1901. (Government Papers), FO 539/106.

The National Archives. (1885). *Russia's intrigues for possession of Afghanistan and India*. Diprose & Bateman.

Yate, C. E. (1887). *England and Russia face to face in Asia travels with the Afghan Boundary Commission*. William Blackwood and Sons.

Yate, C. E. (1888). *Northern Afghanistan or Letters from the Afghan Boundary Commission*. William Blackwood and Sons.

Kitaplar ve Makaleler

Britannica, T. Editors of Encyclopaedia (2023, Ocak 22). *Sir Charles Wentworth Dilke, 2nd Baronet*. *Encyclopedia Britannica*.

<https://www.britannica.com/biography/Sir-Charles-Wentworth-Dilke-2nd-Baronet>

Çapraz, H. (2011). Çarlık Rusyası'nın Türkistan'da hâkimiyet kurması. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (24), 51-78.

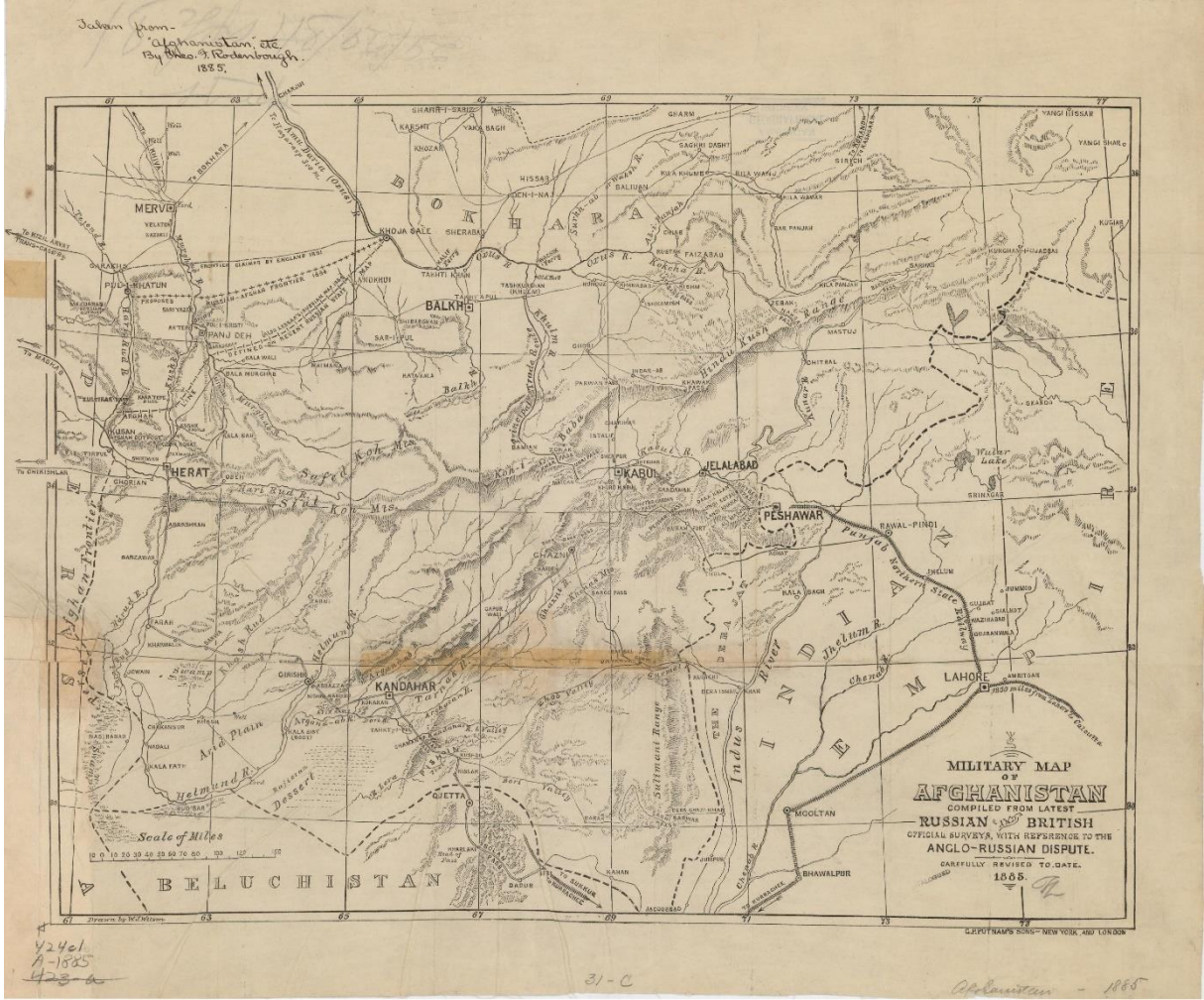
- Edwardes, M. (1963). *The last years of British India*. Cassel & Company Ltd.
- Forbes, A. (1892). *The Afghan wars 1839-42 and 1878-80*. Seeley & Co. Limited.
- Hayit, B. (1975). *Türkistan Rusya ile Çin arasında*. (Çev: A. Sadak), Otağ Yayınları.
- Johnson, R. A. (2003). "Russians at the gates of India"? Planning the defence of India, 1885-1900. *The Journal of Military History*, 67(3), 697-743.
- Kakar, M. H. (2006). *A political and diplomatic history of Afghanistan 1863-1901*. Brill.
- Külünk, F. (2019). İngiliz Doğu Hindistan Şirketi'nin yerli birlikleri: Sepoy Ayaklanması. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 34(1), 139-160.
- MacGregor, L. (1888). *The life and opinions of Major-General Sir Charles Metcalfe MacGregor*. Vol. II, William Blackwood and Sons.
- Marshall, A. (2006). *The Russian General Staff and Asia, 1800-1917*. Routledge.
- McCarthy, M. J. F. (1905). *The coming power 1889-1905*. Hodder and Stoughton.
- Nicolson, H. (1930). *Sir Arthur Nicolson, Bart. First Lord Carnock*. Constable & Company Ltd.
- Nurullayev, H. F. İ. (2014). *Şeyhülislamlık zirvesi: Hacı Allahşükür Paşazade*, Nurlar.
- Özkan, M. (2020). *Türkistan'ın işgal çağı Beyaz General Skobelev (1843-1882)*. Kronik Kitap.
- Pozefsky, P. (1985). General Aleksei Nikolaevich Kuropatkin and the Imperial Russian Army. *UCLA Historical Journal*, 6, 50-82.
- Preston, A. (1969). Sir Charles Macgregor and the defence of India, 1857-1887. *The Historical Journal*, 12(1), 58-77.
- Rich, D. A. (1998). *The Tsar's colonels professionalism, strategy, and subversion in late Imperial Russia*. Harvard University Press.
- Saray, M. (1987). *Rusya tarihi başlangıçtan 1917'ye kadar*. Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Thornton, T. H. (1895). *Colonel Sir Robert Sandeman: His life and work on our Indian Frontier*. John Murray.
- Yazıcı, S. & Çelik, M. B. (2008). Türk tarihinde bir Rus General: Aleksey Nikolayeviç Kuropatkin (1848-1925). *Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Dergisi*, (1), 233-245.
- Yıldırım, A. (2020). Kadım komşumuz İran ve Şîî kültürüne dair gezi notları. *Turkish Journal of Shiite Studies*, 2(2), 224-272.

Ekler

EK-1: *General Kuropatkin* (McCarthy, 1905: 136).

EK-2: Rodenbough, T. F. & Wilson, W. J. D. (1885). *İngiliz-Rus Anlaşmazlığına Referansla Rus ve İngiliz Resmi Araştırmalarından Derlenen 1885 tarihli Afganistan Askeri Haritası.* G.P. Putnam's Sons, <https://www.loc.gov/item/2021668602/>.

EK-3: G.W. & C.B. Colton & Co. (1885). *Orta Asya: Afganistan'ın İngiliz ve Rus topraklarıyla ilişkisini gösteren 1885 tarihli harita.* G.W. & C.B. Colton & Co., <https://www.loc.gov/item/2004629038/>.

EXTENDED ABSTRACT

Afghanistan had become an important position between Russia and England in the 19th century. The most important reason for this was that Afghanistan was located between Turkestan and India. This position was an obstacle for the Russians to realise their goal of reaching India. For this reason, since the beginning of the 19th century, Russian Tsars and Russian generals had actions and plans for the occupation of India. One of these plans was prepared by General Alexei Nikolayevich Kuropatkin in 1886. During the period when Kuropatkin served in the General Staff Strategy Department, who played an important role in the Russification process of Turkestan, he prepared a comprehensive invasion plan. This plan, which was conveyed to Archibald Primrose, the British Foreign Secretary, by Arthur Nicolson, the British Charge d'Affaires in Iran, was prepared in detail and designed for the invasion of Afghanistan and then India. General Kuropatkin's military career and his knowledge of the geography and demography of Turkestan influenced the preparation of this plan and enabled him to make detailed determinations on issues such as the organisation of the Russian armies and the locations of supply depots.

The issue of the occupation of Afghanistan was a matter that directly affected not only the Afghan Emirate but also Iran and Britain. Kuropatkin pointed to an alliance with Iran for the realization of this occupation. In fact, General Shepelev had even prepared a draft of this treaty. Therefore, Arthur Nicolson's reports on the occupation plan supported the British concerns about the Russian advance in northern Afghanistan. With the capture of Pencdeh (1885) during this period, the fact that the Russians became neighbours with the Afghan Emirate in the northwest of Afghanistan made it necessary for the British to establish a joint border commission, and after the border determination works carried out between 1885-1887, the Russian-Afghan border was determined. Although controversial, the possibility of Russians advancing southward along the Afghan border line from Vahan Corridor in the east to Herat in the west had made the British insist on making a border determination. In addition to these developments, Kuropatkin's expedition plan prepared in 1886 is important in showing that Russian generals still favoured a major war and saw the occupation of India as possible, independent of the relations between the governments.

In conclusion, this plan by Kuropatkin, which is one of the most detailed among the invasion projects prepared by the Russians to occupy India during the 19th century, is important as an example of the threats faced by Afghanistan between two states (Russia-England) in this century. Although it caused concern for the British, Kuropatkin's plan to invade Afghanistan did not materialize, and subsequently, the Russian-Afghan border was determined by a joint commission in 1887. On 31 August 1907, with the treaty signed between Britain and Russia, Afghanistan's independence from Russian influence was confirmed, the northern part of Iran's territory came under Russian influence, the southern part under British influence and the central part was declared neutral. The necessity for Afghan emirs to politically choose one side as an ally in the face of such threats in foreign policy has prevented the state from having a stable political environment and has led to the emergence of conflict zones on the northern, southern, and western borders within the century. In this process, the governments of Russia and Britain pursued policies in Turkestan, Iran and Afghanistan in line with their own interests.